

T
Bij binnen
me een b
ven door
heeft ze
men de g
land hoor
nu al pre
heeft. Wa
gelezen, m
Emigrere
volgen. H
enige in
die vertre
en beken
Marchad

Een van

Betsie Tim
granten u
ber 1953 m
Daarvoor
Bosch. Rin
stad. Hij z
gaat naar
nus en Bet
sche Dioc
in de plan
vertrek te
Beiden zij
Kennen ie

'Met z'n tweeën in een vreemd land'

Terugblikken op de naoorlogse emigratie*

Renate Stapelbroek

Bij binnenkomst in de woonkamer van haar Vughtse appartement stopt Betsie me een boek in handen: *Een nieuwe wereld voor Hendrik van Ham* geschreven door de Brabantse journalist en romanschrijver Toon Kortooms. Voorin heeft ze enkele zinnen onderstreept: *Emigreren is een enorme stap, waar men de gevolgen niet van kan overzien. Je bent ontworteld: in je nieuwe vaderland hoor je er nooit echt bij, en in je oude evenmin.*¹ Betsie: *Eigenlijk weet je nu al precies waar het over gaat. Ik weet precies wat die man doorgemaakt heeft. Want zo is het echt, hoor! Dat is zo'n mooi boek. Ik heb het al twee keer gelezen, maar ik kan het niet droog houden.*²

Emigreren heeft, zoals Kortooms in zijn roman beschrijft, verstrekkende gevolgen. Het grijpt diep in een mensenleven in. Betsie Timmermans is niet de enige in haar geboorteplaats die dat kan beamen. Maar behalve degenen die vertrekken, raakt een emigratie evengoed achterblijvende familieleden en bekenden. Daar kunnen Wim van Lamoen (1931) en Puck van Helmond-Marechal (1935) uit eigen ervaring over meepraten.

Een van de velen

Betsie Timmermans (Vught 1932) is een van de ruim 400.000 Nederlandse emigranten uit de naoorlogse periode.³ Net een week getrouwd stapt ze op 20 oktober 1953 met echtgenoot Marinus van Iersel (1931-2007) op de boot naar Canada. Daarvoor werkt ze als naaister bij de Nationale Confectie Industrie (NCI) in Den Bosch. Rinus is van beroep metaaldrager en in dienst bij De Gruyter in dezelfde stad. Hij ziet echter geen toekomst in Nederland. Een collega vraagt of hij meegaat naar een voorlichtingsbijeenkomst over Canada. Kort daarna melden Rinus en Betsie zich aan als aspirant-emigranten. De emigratiedienst van de Bossche Diocesane Bond der Katholieke Arbeiders Beweging heeft alle vertrouwen in de plannen van het jonge stel: *Betrokkene maakt correcte indruk. Wenst vóór vertrek te huwen. A.s. echtgenote stemt volledig met de emigratieplannen in. Beiden zijn eerlijk en betrouwbaar. Bereiden zich goed voor op hun emigratie. Kennen iets van de engelse taal, leren nog steeds bij. Verdienen o.i. een kans te*

Rinus en Betsie van Iersel-Timmermans in Canada met een brief van thuis. (Collectie Betsie Timmermans)

krijgen. Verantwoord.⁴ Ook de maatschappelijk werkster in Vught schrijft een positief rapport: *Naar mijn mening is Marinus van Iersel een doortastende jongeman, die er wel zal komen, ondanks z'n nog jeugdige leeftijd. Mede op grond van dit rapport komen Rinus en Betsie in aanmerking voor een onkostenvergoeding van de gemeente.*⁵ Overigens is Rinus zelf eveneens zeer tevreden over de gang van zaken. Een dag voor vertrek stuurt hij een briefkaart naar het emigratiebureau om de betrokken medewerker te bedanken voor de snelle en correcte dienstverlening.⁶

De naoorlogse emigratiegolf

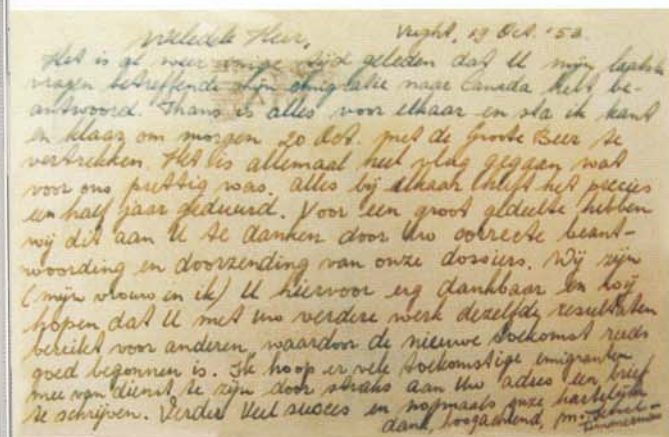
Van 1949 tot 1962 voert de Nederlandse regering een actief emigratiebeleid om overbevolking tegen te gaan en de werkloosheid te bestrijden. Het gaat echter niet louter om internationale arbeidsbemiddeling. Met de Emigratiewet van 1952 krijgen maatschappelijke organisaties de ruimte en middelen om zich in te zetten voor het welzijn van de emigranten. Door het hele land worden herhaaldelijk bijeenkomsten georganiseerd waarin met name boeren en arbeiders worden voorgelicht over hun toekomstperspectieven overzee.⁷

Volgens toenmalig Commissaris der Koningin Jan de Quay zijn angst voor een nieuwe oorlog, verstoorde familierelaties of het verlangen naar meer vrij-

heid en avontuur dikwijls factoren die meespelen in de wens om te emigreren.⁸ In een provinciale voorlichtingsbrochure uit 1951 wordt de Brabantse landverhuizers echter nadrukkelijk gewezen op het vrijwel onomkeerbare besluit dat zij nemen. *Men moet goed voor ogen houden, dat bij emigratie als regel geen weg terug bestaat. Vandaar, dat ieder de plicht heeft deze stap oordeelkundig en wél-doordacht te zetten.*⁹

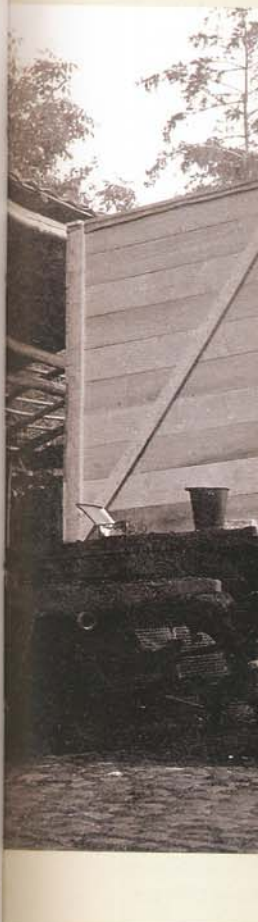
Naast de Gewestelijke Arbeidsbureaus zijn er de levensbeschouwelijke zuilenorganisaties, zoals de Bossche Diocesane Bond. In principe is men vrij in de keuze van het aanmeldingskantoor, op voorwaarde dat het erkend is. Boeren worden echter verplicht doorverwezen naar de eigen standsorganisatie.¹⁰ En hoewel het gros van de Brabantse emigranten van katholieke huize komt, maakt slechts een beperkt aantal gebruik van de diensten van de Katholieke Centrale Emigratie-Stichting.¹¹ Verder zijn er speciale cursussen, onder meer georganiseerd door de Stichting Brabants Gemeenschapsoord en Volkshogeschool te Vught, die aankomende landverhuizers voorbereiden op hun nieuwe bestaan overzee.¹² Onder begeleiding van een emigratiebureau, en waar nodig met financiële steun vanuit het rijk en de gemeente, staat de ondernemende Nederlanders uiteindelijk weinig meer in de weg om de grote stap te zetten.¹³ Zo verlaten in de naoorlogse jaren, met of zonder instemming van achterblijvende familieleden, honderdduizenden het land om elders een nieuw leven te beginnen.

Briefkaart van Rinus van Iersel aan de Emigratiedienst Diocesane Bond der KAB, 19 oktober 1953. (KDC)

Aantal

Hoewel het q
afkomstig uit
waarvan 5.000
Daarmee beh
oorlogse emig
vertrek van re
echter geen sp
Verenigde Sta
Vughtenaren r
inwoners met
Afrika. Samen

Aantal emigranten uit Vught

Hoewel het qua inwonertal tot de drie grootste provincies behoort, is slechts 10% van de naoorlogse landverhuizers afkomstig uit Noord-Brabant. De piek van de emigratiegolf ligt in 1952. In dat jaar emigreerden bijna 49.000 Nederlanders waarvan 5.000 vanuit Brabant. In de voorafgaande jaren 1947-1951 verliest Vught 20 tot 30 promille van haar inwoners. Daarmee behoort het tot de 29 Brabantse gemeenten met een relatief groot aantal emigranten. In zijn studie naar de naoorlogse emigratiegolf houdt historicus Henk van Stekelenburg er rekening mee dat dit deels wordt veroorzaakt door het vertrek van religieuzen naar overzeese missiegebieden. Van een significante uitstroom lijkt op basis van zijn bevindingen echter geen sprake.¹⁴ Tussen 1955 en 1963 emigreerden volgens zijn berekeningen 95 inwoners naar Canada en 39 naar de Verenigde Staten, dat aanzienlijk strengere toelatingscriteria stelt.¹⁵ Uit nader onderzoek blijkt dat voordien al zeker 38 Vughtenaren naar Canada en 6 naar het zuiderbuurland vertrekken. Daarnaast emigreerden in de jaren vijftig minstens 57 inwoners met bestemming Australië. Een minderheid van de landverhuizers kiest voor Nieuw-Zeeland, Brazilië of Zuid-Afrika. Samengevat vertrekken in de periode 1946-1963 minimaal 200 emigranten vanuit de gemeente Vught.¹⁶

№ 05294

ONTVANGEN f 1014,75
 van L. A. Schellekens
 passagier per s.s. Franklin d.d. 11 Aug 1953 van Rotterdam, voor
 kosten op bagage volgens onderstaande specificatie:
 Totaal gewicht bagage 1960 Kg.
 Aftrek voor vrijdom 685 Kg.
 Overtvracht 1335 Kg à f 76.- per 100 Kg. f 1014,60
 Rijwielen à f 38.- per rijwiel
 Zegel - 15
 TOTAAL . . . f 1014,75
 Rotterdam, 195

HC 1014,75 AFRIKA LIJN
 1953
 10-5

Op 11 augustus 1953 emigreerde Henri Schellekens met nagenoeg zijn hele gezin naar Canada. Schellekens woonde tot dan toe op Taalstraat 121. Hij had een kolenhandel en was lange tijd actief bij de Vughtse vrijwillige brandweer, uiteindelijk als commandant. Op de foto zoon Marcel bij een kist met huisraad die op de boot werd meegenomen. (Collectie Marcel Schellekens)

Kwitantie voor de kosten van de bagage van het gezin Schellekens. (Collectie Marcel Schellekens)

Gemeentelijke ondersteuning

In de periode 1949-1955 (en waarschijnlijk ook nog daarna, tot 1962) ondersteunt de gemeente de Vughtse emigranten waar nodig met een vergoeding van de aanloopkosten. Dit zijn kosten gemaakt vóór inschepping, paspoort, röntgenfoto's, medische keuring, reiskosten binnen Nederland enzovoorts. Voor alle andere kosten waaronder de passage en het bagagevervoer wordt eventueel een rijksbijdrage verstrekt.²⁷

De Grote Trek

Voor het provinciaal bestuur biedt *De Grote Trek* – zoals de naoorlogse emigratiegolf van Brabanders in de voorlichtingsbrochure wordt betiteld – in eerste instantie een uitweg voor het arbeidsoverschot in de agrarische sector. Aanvankelijk wordt het daarom vooral boeren gemakkelijk gemaakt om naar het buitenland te verhuizen. Hoewel de organisatie van de emigratie geen provinciale taak is, probeert men waar mogelijk gunstige voorwaarden te scheppen. Om de snelgroeiende bevolking bestaanszekerheid te bieden, wordt meer industrialisering echter als beste middel beschouwd. Maar niet iedereen kan of wil in de fabriek werken en de bestuurders, behorende tot de heersende rooms-katholieke kringen, willen dat ook niet. Te veel industrie vergroot in hun ogen het risico van zedelijk en maatschappelijk bederf en niet in de laatste plaats het gevaar van communistische of socialistische beïnvloeding. En als elders in de wereld sprake is van een tekort aan arbeidskrachten ligt emigratie voor de hand. Vanuit die visie worden vervolgens ook arbeiders en administratieve krachten gestimuleerd om een toekomst buiten de landsgrens te zoeken.¹⁷

Naar Canada

Canada is een populaire bestemming, ook onder de Vughtse emigranten. Direct na de oorlog worden echter alleen vrouwen toegelaten die met een bevrijder in de huwelijksboot stappen.¹⁸ Zo trouwt Gerry Broeders in 1946 met de militair Albert Charbonneau.¹⁹ Het jaar erop reist Nettie van Lamoen haar Canadese echtgenoot Gordon Stobbs achterna.²⁰

Na de oorlogsbruiden volgen de 'gewone' emigranten waarbij van Canadese zijde de voorkeur uitgaat naar ongehuwden en kinderloze echtparen. Aanvankelijk is er vooral behoefte aan (land)arbeiders. Vanaf 1950 zijn ook kleine ondernemers en ambachtslieden welkom. Daarnaast worden vrouwelijke dienstboden en verplegend personeel onbeperkt toegelaten.²¹

Koffie van het Rode Kruis

In het najaar van 1953, na een dagenlange bootreis die eindigt in Halifax (Canada), zitten Rinus en Betsie nog uren in de trein onderweg naar hun eindbestemming. Op vrijdag 30 oktober staan ze om zes uur 's ochtends met hun koffers op het station van Toronto. Betsie: *Er werden mensen opgehaald door familie, door dominees, maar van onze kerk – was katholiek natuurlijk, hè, Brabant – was er niemand. Daar stonden we met z'n tweeën, in een vreemd land. Er was nog een koppel, ook katholiek, hij zat ook in de metaal, stonden we daar met z'n vieren. Toen kwamen ze van het Rode Kruis langs met koffie en zei er een 'dadelijk om negen uur gaan de kantoren open, kun je een kamer huren'.* De maandag erna melden Betsie en Rinus zich bij het arbeidsbureau in de stad. Betsie vindt al snel productiewerk bij een inpakbedrijf voor auto-onderdelen. Als blijkt dat Rinus niet gelijk aan de slag kan in zijn eigen beroep, accepteert hij een tijdelijke functie bij hetzelfde bedrijf.

Over zee en door de lucht

Op de lijsten van verschillende lijndiensten prijken de namen van andere landverhuizers uit Vught. Zo reizen Van Kasteren en Van Lamoen in 1954 per KLM-chartervliegtuig.²² Een jaar later volgt leerling-verpleegster Laagland

Linsen's Koekfabrieken Vught

BANKRECHT:
FA. F. V. LANSCHOT
'S-BERTOGENBOSCH

POSTKANTOOR 13003
TELEFOON (K 4.00)-5-4
TELEGRAM-ADRES:
LINSSEN-VUGHT

Aan het Edelachtbaar College van Burgemeester en Wethouders,
der Gemeente Vught.

GEMEENTE VLUGHT INGEKOMEN

- 6 MRT 1952 -

Nr. 1190 Afd. 13

Klass. 13.1.97

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen, dat hij gaarne in
aanmerking zou komen voor een door U uit te keren tegemoet-
koming in de voorlopige onkosten van zijn voorgenomen emigratie,
zoals onkosten bij aanvraag paspoorten, het doen maken van
röntgenfoto's van alle gezinsleden en de kosten van het in
's-Gravenhage voor een commissie der Australische regering
verschijnen voor interview en medische keuring.

Hopende een gunstig antwoord van U te mogen ontvangen, tekent,

met de meeste hoogachting,

A. Linsen,
Taalstraat 74,
Vught.

Vergadering B & W dd. 13 No. 3
Aan: Jo. Linsen
Beslissing: aanvraag aan

Vergadering B & W dd. 13 No. 3
Aan: Jo. Linsen
Beslissing: aanvraag aan

Aanvraag van Ad Linsen bij
het College van B&W voor
een tegemoetkoming in
de aanloopkosten van de
emigratie, ingekomen 6 maart
1952. (BHIC)

dezelfde route.²³ Stukadoor Bezemer uit de Esschestraat en timmerman Van Zandbeek van het Marktveld maken de oversteek per schip.²⁴

Marcel van Lamoen is op het moment van zijn emigratie 17 jaar en machinebankwerker bij De Bekker in Den Bosch. Hij gaat af op de goede berichten die zijn zus Nettie vanuit haar nieuwe vaderland schrijft.²⁵ Rekening houdend met de moeilijke financiële positie van het gezin Van Lamoen vergoedt de gemeente Vught vooraf de kosten van een röntgenfoto en een retourreis Den Haag.²⁶

'Armoef troef'

Het zijn spannende tijden voor iedereen, want emigreren betekent afscheid nemen en misschien wel voorgoed. Wim van Lamoen pakt de foto erbij die in 1954 is gemaakt bij het vertrek van zijn broer Marcel. Samen met vrienden en vriendinnen poseert de jongste Van Lamoen voor de gehuurde bus waarmee ze hem naar het vliegveld zullen brengen. Marcel is de tweede in het gezin die emigreert, een half jaar later wordt nummer drie uitgezwaaid. Wim werkt op dat moment in de kapperszaak van zijn vader. Of zijn ouders de drie kinderen ooit zullen weerzien, is dan nog maar de vraag. Wim: *Dat was dramatisch natuurlijk. Maar naarmate je ouder werd en iedereen zijn eigen weg ging zoeken, was er hier niks te vinden, want het was een heel slechte tijd na de oorlog. Het was plat uitgedrukt 'armoef troef' en zodoende kwamen al die verhalen van emigreren. En toen Marcel weg was, zei mijn andere zus 'nou, dan ga ik ook maar'. Die zag het hier ook niet meer zitten, maar die wilde naar een warm land, dus vandaar Australië. Ja, ik was jong en je accepteerde het gewoon. Je wist niet beter.*²⁸

Het eerste jaar in Canada probeert Marcel het hoofd boven water te houden met losse baantjes – van appelplukker tot slotengraver – totdat hij aan de slag kan als machinebankwerker. In 1959 gaat hij tijdelijk terug naar Nederland en trouwt hij met zijn penvriendin Nel.²⁹ Als Wim daarna verneemt dat zijn broer in Canada *redelijk geslaagd* door het leven gaat, overweegt hij dezelfde stap te zetten. Marcel werkt vanaf dan als verzekeringsagent voor de Prudential Ins. Co of America. Maar geleidelijk gaan bij Van Lamoen in Vught de zaken ook beter. Wim krijgt er een grote klant bij – het juvenaat van de Broeders

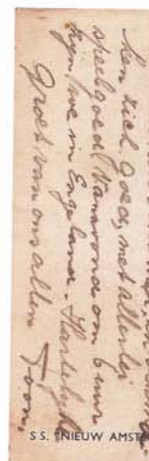
Bij het vertrek uit Vught van Marcel van Lamoen naar Canada, 1954. Voorste rij vlnr: Chiel Spoor, Marcel van Lamoen en Cor van den Heuvel; tweede rij vlnr: onbekend, Annie van Lamoen en Alida van Lamoen-Versteeg; derde rij vlnr: Wim van Lamoen jr., mw. Spoor, Hendrik van Weert (?), chauffeur, mw. Van den Heuvel, onbekend, Wim van Lamoen sr. (Collectie Wim van Lamoen)

van Onze-Lieve
de jongens in
gered, daard

Van de Vli

In april 1953
twee jongens
jonge gezin in
zelfde dak lev
trouwd met J
Toon, de jong
brek aan gro
hij een voorb
Sleutjes, ever
naar de Vere

van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes (Mariaoord) – en in de avonden knipt hij de jongens in jeugdgevangenissen Nieuw Vosseveld. Wim: *Dat heeft mij eigenlijk gered, daardoor ben ik hier gebleven, anders was ik ook allang weggeweest.*³⁰

Van de Vliertstraat naar de V.S.

In april 1953 emigreren Toon en Corrie van den Meerendonk-Verhoef met hun twee jongens per schip naar Noord-Amerika. Tot aan hun vertrek woont het jonge gezin in op de boerderij van Toons ouders in de Vliertstraat. Onder hetzelfde dak leven zijn ongehuwde broer Paul en zus Pieta. Zijn zus Anna, getrouwd met Jan Schoones, woont met haar gezin in Sint-Michielsgestel. Voor Toon, de jongste thuis, is het moeilijk boeren in de naoorlogse jaren. Door gebrek aan grond heeft hij geen perspectief op een eigen bedrijf. Daarop besluit hij een voorbeeld te nemen aan zijn neef André. André en Paula Slenders-Sleutjes, eveneens afkomstig uit Vught, zijn het jaar ervoor op huwelijksreis naar de Verenigde Staten vertrokken. Ze hebben een uitnodiging op zak van

Briefkaart van Toon van den Meerendonk aan zijn familieleden in Vught, geschreven aan het begin van de bootreis naar de Verenigde Staten, 1953. (Collectie Paul van den Meerendonk)

een sponsor in Green Bay Wisconsin die garant staat voor werk en onderdak. Een jaar later regelt André daar voor Toon een beheerderfunctie op de boerderij van Van Dam die oorspronkelijk uit Eerde bij Veghel komt. Met deze connecties lukt het Toon van den Meerendonk om met zijn gezin de Verenigde Staten binnen te komen.³¹

'Down under' Australië

Samen met Canada vormen Australië en de Verenigde Staten de top drie van de meest populaire bestemmingen.³² In 1955 vertrekken vanuit Nederland echter meer emigranten naar Australië dan naar Canada en vanuit Brabant zelfs twee keer zoveel. Minder strenge toelatingseisen en een migratieverdrag tussen beide landen – zover komt het met Canada nooit – maakt de procedure voor Australië gemakkelijker en goedkoper.³³

Ondanks de hulp die de aspirant-emigranten wordt geboden, lukt het echter niet iedereen om ook daadwerkelijk te vertrekken. De ouders van de jongens Akkermans en Van den Oetelaar zien weinig in de emigratieplannen van hun zonen. Ze weigeren daarom de benodigde waarborgsom te storten, als blijkt dat de jongens hier zelf niet toe in staat zijn. Het College van B&W krijgt daarop het verzoek geen verklaring af te geven aan ongehuwde thuisinwonende kinderen, om te voorkomen dat deze categorie al te lichtvaardig een aanvraag voor emigratie indient.³⁴

Voor het gezin Van der Swaluw, dat zich in 1952 aanmeldt bij het Gewestelijke Arbeidsbureau in Den Bosch, ziet het er aanvankelijk veelbelovend uit. *Man, vrouw + 7 kinderen waarvan totaal 8 personen zullen emigreren*, meldt de maatschappelijk werkster in het rapport aan B&W. Maar dan komt de echtgenote vanwege een te hoge bloeddruk niet door de medische keuring en moet de emigratie naar Australië worden afgeblazen. Het gevolg is dat ook Jo de Rijk, die verkering heeft met een dochter van Van der Swaluw, zijn aanvraag intrekt.³⁵

Misschien is koekfabrikant Ad Linsen in 1952 dan wel een van de eerste Vughtenaren die zijn toekomst 'down under' gaat beproeven.³⁶ Getuige zijn verzoek aan het College van B&W heeft hij tevoren de Brabantse voorlichtingsprocedure goed gelezen. Met een citaat uit *De Grote Trek* onderstreept hij als aankomend emigrant uit het juiste hout te zijn gesneden, en wel zo dat zijn gezin *in het nieuwe vaderland gaat behoren tot 'de goede pioniers, die een andere nationaliteit willen aanvaarden, terwijl zij met liefde terugdenken aan hun moederland'*.³⁷

Vermoedelijk is het vooral zijn vrouw Theresia die aandringt op emigratie. Het is de angst voor een nieuwe oorlog, maar ook omdat het in die jaren niet zo goed gaat met het bedrijf, aldus hun zoon Ton ruim zestig jaar later. Daar komt bij dat het gezin van zes zonen na de oorlog is uitgebreid met vijf verweesde nichten en een neef uit Nederlands-Indië. Deze kinderen van een zus van moeder Linsen steken hun voorkeur voor wonen in een warm land niet onder stoelen of banken. Nadat de fabriek in de Koestraat is verkocht, vertrekt de hele familie naar Sydney in Australië. Alleen Harry, de oudste van de jongens, blijft achter, want hij heeft inmiddels een goede baan bij de KLM en vaste verkering.

Telefoonboek

Achteraf heeft de inmiddels 79-jarige Ton wel bedenkingen bij de emigratie van zijn familie. De koekfabriek die vader Ad Linsen in Australië start, wordt geen succes. Daarop gaat Ad werken in een administratieve functie bij het grote warenhuis David Jones. Vlak na zijn pensioen overlijdt hij aan een hart-

aanval. In Ne
Hij praatte en
paspoort geh
De nakomelin
op Ton na. S
in zijn gebo
soonlijk ben
ter wereld. H
verhuizing w
het oude tele
vertrek naar

Geen afsch

Op de vraag
heeft nichte
van haar va
Henk – oudste
vrouw en neg
een vaste ba
je vroeger g
bouwde pens
niet wezen u
en brengt het

aanval. In Nederland is hij, in tegenstelling tot zijn vrouw, nooit meer geweest. Hij praatte er ook weinig over. Maar beiden hebben altijd hun Nederlandse paspoort gehouden.

De nakomelingen van Ad en Theresia Linsen wonen verspreid over Australië, op Ton na. Sinds 2012 woont de gepensioneerde fotograaf uit Sydney weer in zijn geboorteland, samen met de weduwe van zijn broer Harry. Ton: *Persoonlijk ben ik heel gelukkig weer terug te zijn in Nederland, het beste land ter wereld.* Het feit dat Ton in Australië geen kinderen achterliet, maakte de verhuizing wel gemakkelijker. Hij heeft trouwens, dat wil hij nog laten weten, het oude telefoonboek van Vught weer meegebracht. Dat zat in 1952, bij hun vertrek naar Australië, in de bagage van de familie.³⁸

Theresia Linsen-Bausch en haar zonen vierden haar 80ste verjaardag in The Dutch Club in Canberra, Australië, 16 september 1983. Vlnr: Ge, Hans, Harry, Jos, Ad en Ton. (Collectie Ton Linsen)

Geen afscheid

Op de vraag waarom het gezin Marechal in 1958 naar Australië emigreert, heeft nichtje Puck in Vught zoveel jaren later geen antwoord. Maar de woede van haar vader, Henk Marechal, herinnert ze zich als de dag van gisteren. Henk – oudste uit een gezin van zes – is er fel op tegen dat zijn broer Louis met vrouw en negen kinderen uit Nederland weggaat. Louis heeft op dat moment een vaste baan als postbode. Puck van Helmond-Marechal: *Bij de PTT zat je vroeger goed. Mijn vader werkte er ook en nu ging oom Louis zijn opgebouwde pensioen weggooien. Daar was mijn vader zó kwaad over, hij is hem niet wezen uitzwaaien.*³⁹ Buurman Chris Clement heeft een Volkswagenbus en brengt het gezin vanuit de Vlasmeersestraat naar de boot in Amsterdam.⁴⁰

Cassettebandjes

Naarmate begin jaren zestig de economie groeit, daalt het aantal emigranten. De werkgelegenheid neemt toe, het is de tijd dat de eerste zogeheten gastarbeiders worden binnengehaald. In 1963 bereikt de naoorlogse emigratiegolf haar dieptepunt met minder dan 7.000 landverhuizers. Daarvan vertrekken er nog geen 700 vanuit Noord-Brabant.⁴¹ De belangstelling voor emigratie mag dan weggeëbd zijn, de behoefte aan contact met overzeese familieleden blijft bestaan.

Puck van Helmond-Marechal: *In het begin was er helemaal geen contact met Australië, want die boosheid van mijn vader die zat er en die ging niet weg. Later werden er wel kerstkaarten gestuurd en een schrijven, maar toch heel weinig.*⁴² Bij Wim van Lamoen thuis is in het verleden enorm veel geschreven met zijn broer en zussen overzee. Bellen is duur in die tijd. Bovendien heeft niet iedereen al telefoon in huis. De uitvinding van het cassettebandje (in 1963) biedt een betaalbaar alternatief. Zo kun je van familieleden die aan de andere kant van de wereld wonen toch hun stem horen. Vooral de moeder van Wim is er blij mee, want het valt niet mee om oma te worden van kleinkinderen als je alleen de foto's kunt vasthouden. Wim: *En toen werden er bandjes opgestuurd met het gekraai van de baby's. Dat vond moeder dan zo interessant, dus rende ze ermee naar de burens en naar haar vriendinnen, maar die mensen luisterden maar half, want dat interesseerde hen maar half natuurlijk. En dan kwam moeder weer boos terug.*⁴³

'Mail from Holland'

Betsie benadrukt dat ze nog maar 21 is, als ze in 1953 haar geboortedorp Vught verlaat. Ze is net getrouwd en heeft in die zin nog geen eigen leven opgebouwd. Maar voor moeder Timmermans valt het vertrek van haar jongste dochter zwaar. Een andere dochter, Sjaan, woont op dat moment al in Australië. Bij het afscheid in de haven van Rotterdam moet Betsie haar vader beloven dat ze iedere week naar huis zal schrijven. En dat doet ze. Wekelijks ontvangen vader en moeder Timmermans post uit Canada. En iedere zondag, als de broers en zussen van Betsie thuishkomen, krijgen ook zij een brief te lezen. Betsie: *Maar je schrijft kleine dingen, want wat moet je elke week schrijven? 'Ik heb' - bij wijze van spreken - 'zes kopjes gekocht'. Koetjes en kalfjes of niet, Betsie kijkt zelf evengoed uit naar post van haar ouders. Betsie: Als ik dan op maandag met een chagrijnig gezicht op het werk verscheen, dan wisten mijn collega's het al: 'no mail from Holland'.*⁴⁴

In 1956 krijgt Betsie bericht dat haar vader ziek is. Tussen de regels door leest ze dat hij zichzelf heeft opgegeven. Dat maakt haar boos en machteloos tegelijkertijd. Ze stuurt een brief retour en boekt een vlucht naar Nederland. Betsie: *Ik had geschreven 'Hoe durf je, om zo maar op te geven! Dacht je dat wij niks om je gaven? Al zijn we dan ver weg, wij willen je nog wel, hoor'. Kort erna wordt vader Timmermans ontslagen uit het ziekenhuis. Gerustgesteld vliegt Betsie daarop terug naar haar man in Canada.*⁴⁵

Met het vliegtuig naar de familie

Aanvankelijk blijft het contact met familie overzee beperkt tot postverkeer, een enkel telefoongesprek en waar nodig een telegram. Dat verandert naarmate de welvaart toeneemt. In 1960 neemt omroeporganisatie AVRO het initiatief om te komen tot een landelijke Vereniging van Ouders en Familieleden van Geëmigreerden. Een belangrijk doel is het organiseren van betaalbare reizen naar de emigratielanden.⁴⁶ Wat men bij het afscheid nog voor ondenkbaar hield, blijkt later toch mogelijk: een weerzien met de familie.

In juli 196...
de groep...
Pelders u...
Mijn vad...
overal fo...
we hadd...
brieven...
sichtka...
Moeder a...
en zoon i...
ze tien d...
dat ze de...
aldus Wi...
Een keer...
de vlucht...
zien moe...
bare reis...
ooit gege...
In de jar...
zoek aan...
Wim over...
met het t...
weer teru...
was, was...
nooit gew...
den voor...
Thuis, ac...

Reünie

De reislus...
vandaag...
dan een...
maakt de...

In juli 1963 is het zover. Met een door bureau Raptim in Tilburg georganiseerde groepsreis voor ouders van emigranten gaan Bart en Betsie Timmermans-Pelders uit de Loyolalaan op bezoek bij hun dochter in Canada. Betsie vertelt: *Mijn vader kwam binnen en zei 'nou, ik ben hier thuis'. Want ik had tevoren overal foto's van opgestuurd, van elk hoekje in de kamer, van de ijskast die we hadden gekocht, maar ook van de brievenbus buiten waar ik altijd de brieven naar Holland in stopte. En als we op vakantie waren, stuurde ik ansichtkaarten. Een heel album vol had mijn moeder.*⁴⁷

Moeder Alida van Lamoen-Versteeg bezoekt meerdere malen haar dochter en zoon in Canada. De eerste keer, in 1958, gaat ze met de boot en trein en is ze tien dagen alleen onderweg. De keren erna reist Alida per vliegtuig. Omdat ze de HBS heeft gevolgd en haar talen spreekt, kan ze zich goed redden, aldus Wim. In de Taalstraat krijgt ze de bijnaam *de vliegende huismoeder*. Eén keer reizen vader en moeder Van Lamoen samen. Daarna, in 1973, gaat de vlucht de andere kant uit. Bijna twintig jaar na de emigratie van Annie, zien moeder en dochter Van Lamoen elkaar terug in Australië. Het is een kostbare reis waaraan de hele familie bijdraagt. Wim: *Dat is het beste geld dat ik ooit gegeven heb. Daar kan ik nou nog van genieten.*⁴⁸

In de jaren tachtig brengt Wim zelf, samen met zijn vrouw, tweemaal een bezoek aan Canada. Zijn broer Marcel heeft hem dan al zo vaak uitgenodigd. Wim over die eerste keer: *Toen we alles klaar hadden en ik stond op Schiphol met het ticket in mijn handen (...) als ze gezegd hadden 'kappertje, ge kunt weer terug gaan', dan had ik het à la minute gedaan. Toen ik eenmaal daar was, was ik blij dat ik gegaan was. Maar in Australië is kapper Van Lamoen nooit geweest. Wim: Zo'n verre en dure reis, daar moet je minstens twee maanden voor nemen en dat ging niet met de zaak. Ik ben niet zo'n vakantieganger. Thuis, achter mijn stoel, tussen mijn klantjes, daar voel ik mij het beste.*⁴⁹

Reünie

De reislust naar overzeese verwanten is wederzijds, want tot op de dag van vandaag bezoeken Vughtse emigranten het dorp van waaruit men al meer dan een halve eeuw geleden is vertrokken. Voor Paul van den Meerendonk maakt de speciale rondleiding in het Vughts Museum zijn bezoek tot a won-

Paula Slenders-Sleutjes (l) en Corrie en Toon van den Meerendonk met hun zonen John en Paul (r) op de veranda van hun huis aan de 2896 Nicolet Road in Green Bay, in de Amerikaanse staat Wisconsin, z.j. (Collectie Dini van Oers)

Een mooie herinnering aan my visit aan jullie home, mei 1971. Corrie van den Meerendonk-Verhoef (l) vanuit de Verenigde Staten op bezoek bij haar vroegere overburen Van Oers in de Vliertstraat. (Collectie Dini van Oers)

derful time. P.S. Was born in Vught tomorrow 62 years ago, schrijft hij op 16 maart 2012 in het gastenboek. Paul is het oudste kind van Toon en Corrie van den Meerendonk-Verhoef en drie jaar als het gezin emigreert. Een groot schilderij van de boerderij in de Vliertstraat, waar hij samen met zijn ouders en jongere broer heeft gewoond, hangt speciaal voor de bezoekers uit Amerika op de bovenverdieping van het museum.⁵⁰

In de Verenigde Staten zijn nog zes kinderen Van den Meerendonk geboren. Alle acht zijn, evenals hun ouders, een of meerdere keren op familiebezoek in Nederland geweest. Paul: *Wanneer ik terugga naar Nederland wil ik bij mijn familie zijn. Ik ken ze alleen van de keren dat ik op bezoek ben geweest (...) en van de foto's en brieven die we door de jaren heen hebben uitgewisseld. Veel familieleden zijn bij ons in Green Bay op bezoek geweest. (...) Volgens mij ben ik negen of tien keer terug in Nederland geweest. In 1974 zagen mijn broer John en ik voor de laatste keer het huis in de Vliertstraat. Kort daarna is het afgebroken.*⁵¹

Nettie, Marcel en Annie van Lamoen zijn sinds hun emigratie alle drie wel eens naar Nederland overgekomen. Nettie en Annie zijn inmiddels overleden. De laatste keer dat Marcel zijn broer Wim en oude bekenden in Vught opzocht, was in 2012. Wim: *Maar als je zo lang weg bent, blijft er van je vrienden en kennissen ook niks meer over. En als je dan ergens aan komt, dan hebben ze het over dingen waar jij helemaal niks van weet. Zelf houdt Wim tegenwoordig contact per e-mail en Skype: Dat hoort bij de moderne tijd, hè. Vroeger was het schrijven en foto's opsturen en die cassettebandjes niet te vergeten. Die bandjes heeft Marcel mee terug naar Canada genomen. En de brieven? Dat zou Wim moeten uitzoeken.*

Marcel woont in het stadje Tillsonburg in de provincie Ontario en komt regelmatig bij Van Kasteren over de vloer, weet Wim tot slot te vertellen. Nog niet zo lang geleden hebben ze samen met de familie Vriends – ook uit Vught – een reünie gehouden. Wim: *Die paar Vughtenaren daar hebben regelmatig contact met elkaar, dat is wel leuk.*⁵²

Na 20 jaar herenigd

Niet alle negen, maar toch wel een paar kinderen van Louis en Marie Marechal-Moors in Australië hebben een vakantie doorgebracht in hun geboorteland. Lange tijd maakt Louis zelf ook plannen, maar daar blijft het bij, ondanks

Van Kasteren Dairy and Heritage Museum

Andy en Lotty van Kasteren zijn de oprichters van het *Van Kasteren Dairy and Heritage Museum* in Aylmer in de provincie Ontario. Wat begon met een verzameling gereedschap is uitgegroeid tot een erfgoedinstelling waar jong en oud kan leren over hoe het er vroeger aan toe ging in hun zuivelbedrijf.⁵³

herhaald
Henk, op
met zijn
vliegtuig
het 40-ja
Puck ver
allemaai
de blijhe
vader m
lijdt de 6
hartaanv

Terug i

In de pe
laten.⁵⁶ S
vakantie
blijven.⁵⁷
komen R
in Vught
door een
gehakt. L
hebben z
in Scarbo
Tot aan h
schapsm
Engelse
werkt Be

herhaaldelijke uitnodigingen van zijn broer Henk in Vught. Uiteindelijk boekt Henk, op aandringen van zijn schoonzoon, zelf een reis naar Australië. Samen met zijn vrouw Henny en zoon Henk jr. stapt hij begin november 1978 op het vliegtuig. Sinds de emigratie van zijn broer zijn er twintig jaar verstreken en het 40-jarig huwelijksfeest van Louis en Marie is een mooie aanleiding. Puck vertelt over de afloop van de reis: *De verhalen over wat ze daarginds allemaal hadden gezien en gedaan, kwamen pas na een paar dagen. Maar de blijheid van het elkaar weer zien was zo intens geweest, daar kwam mijn vader meteen mee thuis.*⁵⁴ Op 6 februari 1979, twee maanden nadien, overlijdt de 67-jarige Louis in zijn woonplaats Nairne – nabij Adelaide – aan een hartaanval. Drie weken later sterft Henk in Vught op de leeftijd van 76 jaar.⁵⁵

Welcome to Australia to ome Henk & tante Henny na aankomst op het vliegveld van Adelaide, 1978. Vlnr: Louis, Henny (met tas), Marie (met looprek) en Henk (met bril en jasje), temidden van kinderen en kleinkinderen van Louis en Marie Marechal. (Collectie Tonny Marechal-Trum)

Terug in Vught

In de periode 1946-1963 hebben enkele honderden emigranten Vught verlaten.⁵⁶ Sindsdien komt een onbekend aantal voor een kort bezoek of lange vakantie terug naar Nederland. Een minderheid heeft besloten voorgoed te blijven.⁵⁷ Betsie Timmermans is een van hen. In 1964, elf jaren na hun vertrek, komen Rinus en Betsie, samen met hun in Canada geboren zoon John, weer in Vught wonen. Op de boot terug naar Nederland worden ze aangesproken door een andere emigrant: *Gefeliciteerd, want jullie hebben de knoop doorgehakt. Dat is niet gemakkelijk.* En dat is het ook niet, aldus Betsie. Financieel hebben ze het voordien in Canada prima voor elkaar, met een eigen bungalow in Scarborough – een voorstad van Toronto – en een goede baan voor Rinus. Tot aan hun terugkeer naar Nederland werkt de man van Betsie in de gereedschapsmakerij van een Oekraïner. Omdat zijn baas zich slecht redt met de Engelse taal, krijgt Rinus steeds meer managementtaken toegeschoven. Zelf werkt Betsie sinds de geboorte van John in 1959 niet langer buiten de deur. De

Rinus, Betsie en John van Iersel vanuit Canada op de boot terug naar Nederland, 1964. (Collectie Betsie Timmermans)

buren zijn lieve mensen en het land waarin ze wonen is prachtig, daarover mag niemand een kwaad woord zeggen. Verder hebben Betsie en Rinus veel vrienden, vooral Nederlandse. Ze zijn erg gehecht aan elkaar, want iedereen is hier zonder familie. Desondanks, en helemaal na het bezoek van haar ouders in 1963, beseft Betsie dat ze niet kan blijven. Ze voelt zich opgesloten in de lange Canadese winter. Ze mist Sinterklaas, Kerstmis, carnaval, ze mist de gezelligheid van haar ouderlijk huis in Nederland. Betsie: *Ik ben nooit zo'n carnavaller geweest, maar dat zijn toch van die dagen. Of als er in Nederland iemand ziek is en je kunt er niet bij zijn, dat is nou het ergste van emigreren.* Betsie maakte zich zorgen om de gezondheid van haar ouders. *Ik zei 'als ik niet terugga, zie ik ze nooit meer, ik wil terug voordat ik oud ben'. Maar dan moesten we terug voordat onze John naar school zou gaan.* Haar man Rinus stemt gelukkig in. *'Ge blijft in Canada toch altijd een tweederangs burger', zei hij, aldus Betsie.*

Intussen woont de teruggekomen emigrante alweer bijna vijftig jaar in haar geboortedorp. Vooral in het begin merkt Betsie dat ze anders is. Van haar zusje krijgt ze kledingadvies en een schoonzusje raadt haar aan halflange vitrage voor het raam te hangen, zodat de woonkamer zichtbaar blijft. Betsie: *Ik kijk nooit bij iemand naar binnen, dat doet een Canadees niet.* Maar sindsdien is Betsie nooit meer daarginds geweest. Betsie: *Dat durfde ik niet, bang dat ik heimwee naar Canada zou krijgen. Je gaat vergelijken, hè. Canada was een nieuw land, moderner. En je denkt dat Nederland, of welk land je ook vandaan komt, hetzelfde blijft, maar dat is niet zo. Ik denk dat je je eigen land gaat idealiseren. En dat is zo mooi beschreven in dat boek van Toon Kortooms. Die mensen hadden ook heimwee en zijn daarom ook teruggekomen.*⁵⁸

De roman
maar in t
Ze denkt
dens de
Misschie
zijn kinde
Betsie: D
wilde ik n

D

Wa
te b
arb
in h
mee
Hist
de v
bete
Bra
emi
Zo e
eere
van
heic
van
gen
vrij
De r
de p
ook
erva
elde
Dat
foto
boek
de r
vlee
pers
daar

De romanfiguur Hendrik van Ham komt inderdaad terug naar Nederland, maar in tegenstelling tot Betsie besluit hij dan toch weer opnieuw te emigreren.⁵⁹ Ze denkt nog wel eens aan die ontmoeting met de emigrant op de boot, tijdens de terugreis in 1964. De man weet niet waar hij begraven wil worden. Misschien is dat in Nederland, maar het graf van zijn vrouw is in Canada en zijn kinderen wonen daar. Het liefst zou hij daarom onderweg op zee sterven. Betsie: *Dat is toch erg, als je niet weet waar je begraven wilt worden. Dat wilde ik niet meemaken.*⁶⁰

De persoonlijke geschiedenissen

Waarom emigreren mensen? Het is een vraag die menig onderzoeker bezighoudt en die niet eenvoudig is te beantwoorden. Gebrekkige economische omstandigheden – inclusief woningnood en een overschot aan arbeidskrachten, met name in de agrarische sector – en de angst voor een nieuwe oorlog, doet menigeen in het naoorlogse Nederland besluiten elders een nieuw bestaan op te bouwen. Maar ook redenen van meer persoonlijke aard spelen mee.

Historicus Henk van Stekelenburg noemt de invloed van eerder vertrokken familieleden en vrienden en de voorlichting en ondersteuning door de (lokale) overheid en maatschappelijke organisaties van grote betekenis. Waar Van Stekelenburg op macroniveau uitgebreide studie heeft verricht naar de motieven van Brabantse landverhuizers, lijkt zijn hypothese in dit artikel, waarbij wordt ingezoomd op de naoorlogse emigratie van een vijftal Vughtse families, grotendeels te worden bevestigd.⁶¹

Zo emigreert Marcel van Lamoen op aanraden van zijn oudere zus Nettie in Canada, die op haar beurt al eerder de oceaan is overgestoken na haar huwelijk met een Canadese militair. Voor metaal draaier Rinus van Iersel is het niet alleen zijn katholieke standsorganisatie in Den Bosch, maar ook de Canadese overheid die hem en zijn aanstaande vrouw een betere toekomst in het vooruitzicht stellen. En de uitnodiging van zijn neef om eveneens naar de Verenigde Staten te komen, biedt Toon van den Meerendonk de gelegenheid om zijn boerenbestaan voort te zetten, iets wat bij gebrek aan grond in zijn oude woonomgeving vrijwel onmogelijk wordt.

De meerwaarde van deze bijdrage, die grotendeels is gebaseerd op oral history interviews, ligt echter in de persoonlijke herinneringen van de betrokkenen. Dit betreft zowel de degenen die zijn weggegaan als ook de achterblijvers. Hoe hebben individuele Vughtenaren achteraf gezien de naoorlogse emigratiegolf ervaren? Uit de interviews blijkt dat het besluit om ver van huis opnieuw te beginnen – in de verwachting elders een beter bestaan op te bouwen – nieuwe banden heeft geschapen met de plaats van herkomst. Dat is soms zichtbaar in de sporen die deze emigratie heeft nagelaten: correspondentie, cassettebandjes en fotoalbums, reizen van overzeese familiebezoeken, het gastenboek van het Vughts Museum, het telefoonboek dat Ton Linsen nog altijd bewaart, de reünie van oud-Vughtenaren in Canada en uiteindelijk ook de retourmigratie van Betsie Timmermans en haar gezin. Maar om erachter te komen welke mens van vlees en bloed er schuilt achter de Vughtse emigrant uit de jaren vijftig, en hoe men destijds de grote trek persoonlijk heeft beleefd, vormen brieven en andere egodocumenten een onmisbare bron. Ze verdienen daarom de aanbeveling om bewaard te blijven voor toekomstig onderzoek.

- 11 april 1995 en *Van Schild en Vaan* (september 1995) 10. Het schildje in de kerk werd besproken en getoond in Das, 'De gemeentewapens' 30-31.
- 8 Gemeente Vught, DocInfo: B 1986-2000, 1219, brief HRvA aan gemeente Vught, 23 januari 1990.
- 9 Das, 'De gemeentewapens' 34-36.
- 10 Bij die gelegenheid is de gouden medaille, die prins Karel van België in 1947 aan de gemeente Vught schonk uit erkentelijkheid voor de zorg aan Belgische gevangenen tijdens de Tweede Wereldoorlog, van de keten verwijderd. Hanneke Das-Horsmeier en Jeroen van den Eijnde, 'Gedenken in veelvoud. Herinneringstekens aan de Tweede Wereldoorlog in Vught', *VHR* 8 (2003) 165-166.
- 11 Flyer *Een frisse kijk op Vught*. Het logo is een ontwerp van bureau AGH & Friends te 's-Hertogenbosch.
- 12 Ondermeer zal men tevergeefs zoeken naar de vermelding van het gekalligrafeerde wapendiploma in de ingekomen stukken voor de gemeenteraad.
- 13 Bij een telling in oktober 2009 waren er in Nederland 441 gemeenten, waarvan er 51 (inclusief Vught) geen bij de HRvA geregistreerde gemeentevlag hadden (informatie van HRvA).
- 14 Das, 'De gemeentewapens' 33-34 met foto.
- 15 *De Aankondiger*, 4 juni 1938. Het banier is in heel slechte staat.
- 16 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 1047, brief Kl. Sierksma, ingekomen 4 december 1961, brief Gemeente Vught aan Kl. Sierksma, 28 februari 1962.
- 17 De metalen goud en zilver worden vaak door respectievelijk geel en wit vervangen, zeker in een vlag.
- 18 W.A. van Ham, *Wapens en vlaggen van Noord-Brabant* (Bergen op Zoom/Zutphen 1986).
- 19 In gemeenten waar het gemeentewapen wél op de vlaggen staat, zijn die vlaggen tot stand gekomen zonder of tegen het advies van de HRvA.
- 20 E-mail van E.J. Wolleswinkel aan H. Das, 17 december 2009.
- 21 Er zijn twee vlaggen voor Open Monumentendag in omloop: een wit-gele met loodrechte sleutel en een blauw-gele banenvlag met liggende sleutel; op beide is de tekst 'Open Monumentendag' geplaatst.
- 22 In de heraldische vaktaal: op de scheidslijn tussen $\frac{1}{3}$ (=broeking) en $\frac{2}{3}$ (=vlucht).
- 23 E-mail van E.J. Wolleswinkel aan H. Das, 5 november 2009.

- 24 Gemeente Vught, DocInfo: B 1986-2000, 1219, brief HRvA aan B&W, 24 november 2009.
- 25 *Brabants Dagblad*, 14 en 16 april 2010; *Het Klaverblad*, 21 april 2010.
- 26 Vught telt ruim 25.000 inwoners.
- 27 Hierin verschilt auteur met de HRvA van mening. In het jaarverslag van de HRvA over 2010 (p. 9) wordt gesteld dat de meerderheid in Vught zich aangesproken gevoeld zou hebben door het gezagsmotief, en om die reden met een overweldigende meerderheid voor het tweede ontwerp zou hebben gekozen.
- 28 *Brabants Dagblad*, 7 oktober 2010.
- 29 Een ingezonden brief van Josef Kok in *Het Klaverblad*, 13 oktober 2010, sprak van een historische vergissing.

Atletiek in Vught: van start tot finish. Prins Hendrik en De Adelaar zetten sport al ruim een eeuw op de kaart

- 1 *Algemeen Handelsblad*, 30 juli 1906. Zie over het voetbal in Vught: Ernest Verhees, 'Het Vughtse voetbalverleden, 1897-1952', *Vughtse Historische Reeks (VHR)* 10 (2007) 130-155. Over Vught in die tijd: Ad van den Otter e.a., 'Vught rond 1900', *VHR* 6 (1999) 80-127.
- 2 Nieuwsblad van het Noorden, 20 oktober 1888.
- 3 Aad Heere en Bart Kappenburg, *1870-2000: 130 jaar atletiek in Nederland* (Nieuwegein 2000) 15.
- 4 Wim van Esch e.a., *75 jaar Prins Hendrik Vught* (Vught 1983) 10.
- 5 Kees Heesbeen e.a., *100 jaar Vughtse sportclub Prins Hendrik* (Vught 2008) 50.
- 6 Heesbeen, *100 jaar Vughtse sportclub Prins Hendrik* 31.
- 7 Ingezonden brief in de *Provinciaal 's-Hertogenbosche Courant Het Huisgezin*, december 1934.
- 8 Ingezonden brieven in de *Provinciaal 's-Hertogenbosche Courant Het Huisgezin*, december 1934.
- 9 Archief De Adelaar, huishoudelijk reglement Gymnastiek & Athletiek Vereniging De Adelaar, 17 november 1934.
- 10 *40-jarig bestaan van Kon. Erk. Gymnastiek- en Atletiekvereniging "De Adelaar" Vught, 1934-1974* (Vught 1974) 23.
- 11 *40-jarig bestaan van Kon. Erk. Gymnastiek- en Atletiekvereniging "De Adelaar" 23*.
- 12 *40-jarig bestaan van Kon. Erk. Gymnastiek- en Atletiekvereniging "De Adelaar" 23*.
- 13 Krantenknipsel mei 1935, bron onbekend.
- 14 Archief De Adelaar, *Mededeelingenblad*,

- 1 maart 1946.
- 15 Archief De Adelaar, *Mededeelingenblad*, 1 maart 1946.
- 16 Archief De Adelaar, schriftelijke felicitaties ter gelegenheid van het 12½-jarig bestaan der Adelaar Vught 19 november 1934-19 mei 1947.
- 17 De Fosburyflop is genoemd naar de eerste atleet die er gebruik van maakte: de Amerikaan Dick Fosbury. Hij deed dat op de Olympische Spelen van Mexico in 1968. Deze techniek vervangt de tot dan toe gangbare rolsprong, waarbij de atleet eerst met de buik over de lat gaat. Bij de Fosburyflop gaat een atleet met de rug over de lat. Dit is ook nu nog dé techniek voor hoogspringers.
- 18 Archief De Adelaar, beknopt jaarverslag over het jaar 1978 (29 maart 1979).
- 19 *Jubileumuitgave Koninklijke Erkende Gymnastiek- en Turnvereniging "De Adelaar" 60 jaar, 1934-1994* (Vught 1994).
- 20 Archief De Adelaar, brief aan de Vughtse Sportraad 'Investeringsplan 1981-1984 met betrekking tot sport en recreatie in de Gemeente Vught'.

'Met z'n tweeën in een vreemd land'. Terugblikken op de naoorlogse emigratie

- * Met dank aan de oud-Vughtenaren en hun familieleden en burenhier die bereid waren hun herinneringen en foto's met de auteur te delen.
- 1 Toon Kortooms, *Een nieuwe wereld voor Hendrik van Ham* (Bloemendaal 1983) 4. Het citaat is gericht aan de auteur door een onbekende emigrante uit Auckland, Nieuw-Zeeland.
- 2 Interview met Betsie Timmermans, 17 september 2012.
- 3 J.H. Elich & P.W. Blauw, '... en toch terug'. Een onderzoek naar de retour-migratie van Nederlanders uit Australië, Nieuw-Zeeland en Canada (Rotterdam 1982) 14. Dit is volgens de Directie voor de Emigratie het aantal emigranten in de periode 1946-1962 naar genoemde bestemmingslanden inclusief een categorie 'overig'.
- 4 Katholiek Documentatie Centrum (KDC), Archief Bossche Diocesane Bond van de Katholieke Arbeiders beweging (BDB), inv.nr. 951, stukken betreffende emigratie naar Canada M. van Iersel. Interviews met Betsie Timmermans, 17 september 2012 en 13 februari 2013.
- 5 Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC), Archief Gemeentebestuur

- Vught (AGV) 1930-1985, inv.nr. 2327, rapport van de maatschappelijk werker, 24 april 1953.
- 6 KDC, Archief BDB, inv.nr. 951, stukken betreffende emigratie naar Canada M. van Iersel.
- 7 H.A.V.M. van Stekelenburg, *De Grote Trek. Emigratie vanuit Noord-Brabant naar Noord-Amerika 1947-1963* (Tilburg 2000) 12-21. <http://www.gahetna.nl/collectie/index/nt00335/achtergrond/nederlandse-overheid> bekeken op 5 maart 2013.
- 8 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 22.
- 9 *De Grote Trek. Emigratie Noord-Brabant*. Uitgave van Provinciaal Contact-Organisatie Noord-Brabant voor Emigratieaangelegenheden (Tilburg 1951) 6.
- 10 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 21 en 60.
- 11 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 23 en 86.
- 12 KDC, Archief BDB, inv.nr. 1324, uitnodiging directeur Stichting Brabants Gemeenschapsoord en Volkshogeschool betreffende vormingscursus voor emigranten naar Australië, 15 maart 1951.
- 13 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, brief Chef Gemeentelijk Bureau Sociale Zaken aan B&W, 26 november 1953.
- 14 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 110.
- 15 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 108-115.
- 16 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, verzoeken inzake een tegemoetkoming in de emigratiekosten, 1949-1955. KDC, Archief BDB, inv.nr. 951, emigratie Canada M.A. van Iersel; inv.nr. 1120, emigratie Australië M. van Bakel; inv.nr. 1319, brief C.J. Vriend aan de Emigratiedienst, 5 maart 1952, brieven J.A.A. Jansen aan de Emigratiedienst, 9 en 13 mei 1952; inv.nr. 1596, emigratie afvaartlijsten 1955-1956; inv.nr. 1597, emigratie afvaartlijsten 1953-1955.
- 17 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 21 en voorlichtingsbrochure *De Grote Trek* 7-12.
- 18 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 32.
- 19 http://www.bhic.nl/index.php?id=13657&zoek=canada&helewoorden=0&id_zoek=11641 bekeken op 5 maart 2013.
- 20 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012.
- 21 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 35-38.
- 22 KDC, Archief BDB, inv.nr. 1597, lijst met namen van emigranten die per KLM-chartervliegtuig d.d. 5 april 1954 naar Canada zijn vertrokken en lijst met namen van emigranten die per KLM-chartervliegtuig d.d. 28 april 1954 naar Canada zijn vertrokken.
- 23 KDC, Archief BDB, inv.nr. 1597, lijst met namen van emigranten die per KLM-chartervliegtuig d.d. 14 april 1955 naar Canada zijn vertrokken.
- 24 KDC, Archief BDB, inv.nr. 1596, lijst met namen van emigranten, die per diverse gelegenheden in de periode van 10 t/m 19 september en per s.s. "Zuiderkruis" d.d. 19 september 1955 naar Canada zijn vertrokken. Inv.nr. 1597, lijst met de namen van emigranten die per s.s. "Groote Beer" dd. 12 april 1955 naar Canada zijn vertrokken.
- 25 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012. E-mails van Marcel van Lamoen, februari-maart 2013.
- 26 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, brief Chef Gemeentelijk Bureau Sociale Zaken aan B&W, 6 augustus 1954.
- 27 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, brief Chef Gemeentelijk Bureau Sociale Zaken aan B&W, 26 november 1953.
- 28 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012.
- 29 E-mails van Marcel van Lamoen, februari-maart 2013.
- 30 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012. E-mails van Marcel van Lamoen, februari-maart 2013. Zie over Mariaoord: Marcel van der Heijden, 'Mariaoord en Roucouleur', *De Ursulinen en andere bewoners*, *Vughtse Historische Reeks* 5 (1997) 107-125.
- 31 E-mails van Paul van den Meerendonk, 2012-2013. E-mails van André Schoones februari-maart 2013. Interviews met Dini van Oers, 29 oktober 2012 en 4 februari 2013. 'Slenders Dairy', *Chowchilla News* (June 1999) 10-11.
- 32 Elich & Blauw, '... en toch terug' 14.
- 33 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 32, 62 en 40.
- 34 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, brief Chef Gemeentelijk Bureau Sociale Zaken aan B&W, 8 december 1954.
- 35 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, rapport maatschappelijk werker aan B&W, 9 mei 1952 en rapport aan B&W, 5 augustus 1952. Telefoongesprek met Henk de Rijk, 27 februari 2013. <http://www.gahetna.nl/collectie/index/nt00335/q/zoekterm/linsen/q/comments/1/q/ugc/1> bekeken op 5 maart 2013.
- 36 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, brief A. Linsen aan B&W, 28 maart 1952.
- 37 E-mails van en telefoongesprekken met Ton Linsen, februari-maart 2013.
- 38 Interview met Puck van Helmond-Marechal en Tonny Marechal-Trum, 29 november 2012. <http://record-search.naa.gov.au/scripts/Imagine.asp?B=1430446&I=2&SE=1> bekeken op 5 maart 2013.
- 40 Egodocument Anke Marechal, Australië, november 2012.
- 41 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 2 en 26-28.
- 42 Interview met Puck van Helmond-Marechal en Tonny Marechal-Trum, 29 november 2012.
- 43 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012.
- 44 Interviews met Betsie Timmermans, 17 september 2012 en 13 februari 2013.
- 45 Interviews met Betsie Timmermans, 17 september 2012 en 13 februari 2013.
- 46 KDC, Archief BDB, inv.nr. 31, nota via secretaris A. Verdijk van de Katholieke Emigratie Stichting voor de bisdommen Breda en 's-Hertogenbosch aan het Dagelijks Bestuur van de Interdiocesane Emigratie Stichting, 12 januari 1960.
- 47 Interviews met Betsie Timmermans, 17 september 2012 en 13 februari 2013. E-mail van John van Iersel, 2 februari 2013.
- 48 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012 en telefoongesprekken met Wim van Lamoen, 1 en 7 februari 2013. E-mails van Marcel van Lamoen, februari-maart 2013.
- 49 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012.
- 50 Bezoek Vughts Museum, 2012. E-mails van Paul van den Meerendonk, 2012.
- 51 E-mails van Paul van den Meerendonk vertaald uit het Engels, 2012.
- 52 Interview met Wim van Lamoen, 15 augustus 2012 en telefoongesprekken met Wim van Lamoen, 1 februari en 7 februari 2013.
- 53 <http://www.dairyheritagemuseum.ca/Meet> bekeken op 5 maart 2013.
- 54 Interview met Puck van Helmond-Marechal en Tonny Marechal-Trum, 29 november 2012. <http://record-search.naa.gov.au/scripts/Imagine.asp?B=1430446&I=2&SE=1> bekeken op 5 maart 2013.
- 55 Egodocument van Anke Marechal, Australië, november 2012. E-mail van Tonny Marechal-Trum, 4 maart 2013.
- 56 BHIC, AGV 1930-1985, inv.nr. 2327, verzoeken inzake een tegemoetkoming in de emigratiekosten, 1949-1955. KDC, Archief BDB, inv.nr. 951, emigratie Canada M.A. van Iersel; inv.nr. 1120, emigratie Australië M. van Bakel; inv.nr. 1319, brief C.J. Vriend aan de Emigratiedienst, 5 maart 1952, brieven J.A.A. Jansen aan de Emigratiedienst, 9 en 13 mei 1952; inv.nr. 1596, emigratie afvaartlijsten 1955-1956; inv.nr. 1597, emigratie afvaartlijsten 1953-1955.
- 57 Renate Stapelbroek, 'Re Brazilië. De terugkeer v. emigranten (1960-1970) (2012) nr. 1 23.
- 58 Interviews met Betsie Timmermans, 17 september 2012 en 13 februari 2013.
- 59 Kortooms, *Een nieuwe Hendrik van Ham* 190.
- 60 Interview met Betsie Timmermans, 17 september 2012.
- 61 Van Stekelenburg, *De Grote Trek* 123.

Wim van Hooff. Een k Vughtenaar

- 1 Hilde de Haan en Ids van Hooff, *vakman en p. Kleur en architectuur* (P 2001).
- 2 Interview in *Het Klaverblad* (2000).
- 3 Interview door Tom van Nieuwsbode (11 augustus 2000).
- 4 Bill (Wim) Groenendaal (ling), *Kamp Mühlberg-IVB*, 1944-1945. *Aquar en herinneringen van W* (Vught 2006) 9.
- 5 L. de Jong vermeldt in z werk dat de leiding van weliswaar enige drang u arbeid te verrichten, ma correct gedroeg, behalv sische krijgsgevangenen *Het Koninkrijk der Nede de Tweede wereldoorlog* ('s-Gravenhage 1978) 11.
- 6 Collectie Janneke van van Hooff te Esch, Dagb ningen en brieven van V aan zijn ouders van 12 n januari 1945. De oorlog: dit artikel zijn voornam op deze brieven en aant
- 7 Later sprong de gemeer wat slordig om met haar Toen in 1980 iemand we teerd als de 'eerste' die i veel, bleek men de twee gewoon vergeten. De be 1945 was een individue de burgemeester en geë geweest. (Jean-Louis Ko *Dagblad*, regio Oss van 1981). Na de gemeentel ling kreeg Van Hooff eer gemeente Oss (d.d. 2 m dat de ereburgers van d gemeenten Berghem en

- afvaartlijsten 1955-1956; inv.nr. 1597, emigratie afvaartlijsten 1953-1955.
- 57 Renate Stapelbroek, 'Retour Brabant-Brazilië. De terugkeer van naoorlogse emigranten (1960-1970)', *In Brabant* 3 (2012) nr. 1 23.
- 58 Interviews met Betsie Timmermans, 17 september 2012 en 13 februari 2013.
- 59 Kortooms, *Een nieuwe wereld voor Hendrik van Ham* 190.
- 60 Interview met Betsie Timmermans, 17 september 2012.
- 61 Van Steklenburg, *De Grote Trek* 112 en 123.

Wim van Hooff. Een kleurrijke Vughtenaar

- 1 Hilde de Haan en Ids Haagsma, *Wim van Hooff, vakman en polychromeur. Kleur en architectuur* (Amsterdam 2001).
- 2 Interview in *Het Klaverblad* (10 mei 2000).
- 3 Interview door Tom van Erp in *De Nieuwsbode* (11 augustus 1999).
- 4 Bill (Wim) Groenendaal (samenstelling), *Kamp Mühlberg-Elbe (Stalag IVB), 1944-1945. Aquarellen, schetsen en herinneringen van Wim van Hooff* (Vught 2006) 9.
- 5 L. de Jong vermeldt in zijn standaardwerk dat de leiding van Kamp Mühlberg weliswaar enige drang uitoefende om arbeid te verrichten, maar zich verder correct gedroeg, behalve tegen de Russische krijgsgevangenen. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede wereldoorlog* deel 8-1 ('s-Gravenhage 1978) 156.
- 6 Collectie Janneke van der Steen-van Hooff te Esch, Dagboek aantekeningen en brieven van Wim van Hooff aan zijn ouders van 12 mei 1944 tot 26 januari 1945. De oorlogservaringen in dit artikel zijn voornamelijk gebaseerd op deze brieven en aantekeningen.
- 7 Later sprong de gemeente Berghem wat slordig om met haar ereburgers. Toen in 1980 iemand werd gepresenteerd als de 'eerste' die de eer te beurt viel, bleek men de twee verzetsstrijders gewoon vergeten. De benoeming in 1945 was een individueel besluit van de burgemeester en geen verordening geweest. (Jean-Louis Kop in *Brabants Dagblad*, regio Oss van 16 oktober 1981). Na de gemeentelijke herindeling kreeg Van Hooff een brief van de gemeente Oss (d.d. 2 maart 1994) dat de ereburgers van de voormalige gemeenten Berghem en Megen met

dezelfde *égards* zullen worden benaderd als de ereburgers van de voormalige gemeente Oss.

- 8 Groenendaal, *Kamp Mühlberg-Elbe*.
- 9 Hilde de Haan en Ids Haagsma, *Gebouwen van het Plastisch Getal. Een lexicon van de "Bossche School"* (Haarlem 2010) 34.
- 10 Hilde de Haan en Ids Haagsma, *Gebouwen van Jan de Jong. Bronnen van het Plastisch Getal* (Haarlem 2012) 142-143.
- 11 Interview in *Het Klaverblad* (10 mei 2000).
- 12 H. van der Laan, *Negen brieven van de architect over de bouw van het klooster Roosenberg* (Vaals 2008) 33 en 51.
- 13 Collectie Herman van Hooff te Vught.
- 14 De Haan en Haagsma, *Gebouwen van het Plastisch Getal* 47-48.
- 15 Interview in *Sikkens Bouwbulletin* (februari 2002).
- 16 Dit park, Zionsburg, heeft nu door een ingreep van het Rijk een bestemming als landgoed.
- 17 Interview in *Het Klaverblad* (10 mei 2000).
- 18 De Haan en Haagsma, *Gebouwen van het Plastisch Getal* 57-60.
- 19 Gesprek met tuinarchitect Pieter Buys te Vught, 18 januari 2013.
- 20 Dolf Broekhuizen, 'Werk over "kleurmeester" Van Hooff wacht op een vervolg', *Items, tijdschrift voor vormgeving* (3/2000) 98.
- 21 Collectie Janneke van der Steen-van Hooff te Esch. Passage uit de tekst op de uitnodigingskaart voor de opening op 16 januari 1994.
- 22 Harry van Sterkenburg, 'Kersttentoonstelling Wim en Threes van Hooff', *Het Klaverblad* (13 december 2006).
- 23 Tom van Erp, 'Museum richt expositie in rond verzamelwoede Vughtenaren', *De Nieuwsbode* (25 februari 1998).

'lets' voor onze jeugd willen doen. De geschiedenis van de JEEP

- 1 Zie Frans Mathijssen 'Vught "over 't spoor"', *Vughtse Historische Reeks (VHR)* 3 (1995) 172-186 en Henk Smeets 'Meer bestuur dan politiek. De Vughtse gemeenteraad 1900-1920', *VHR* 9 (2005) 102.
- 2 De nu volgende informatie is ontleend aan Jan Toebees, *25 jaar parochie St. Paulus/St. Antonius Vught, 1949-1974* (Vught 1974) 5-9.
- 3 Toebees, *25 jaar parochie St. Paulus/St. Antonius* 9-13, 19-20.
- 4 Nel van der Heijden Rogier, 'Stichting

Rooms Katholieke Jeugdcentrale van het Eucharistisch Hart van Jezus (1950-1989...)', *VHR* 5 (1997) 163.

- 5 Voor dit artikel is gebruik gemaakt van gesprekken met Cora van Amelsfoort, Cees Baas, mevr. A. Budde-Velthuis, Paul Budde, Peter en Noline Domenie, Wim van Dijk, Corrie van Eijndhoven-Timmermans, Jeanne van Keulen-Scipio, Joop en Engelen Oosterveer, Gijs van der Pasch, Theo Rath, Frank de Rouw, Fons Spoor, Antoon Timmermans, Jos Verboven, Joop Verhees en Nijetje Voss-Van Spaendonck.
- 6 Jubileumuitgave 40-jarig bestaan Tafeltennisvereniging JEEP, *'t Nakomertje* (1992) 4.
- 7 De afkorting JEEP waren de eerste letters van JEugdkring Esscheweg-Parochie. Vandaar de puntjes in de afkorting: J.E.E.P. Die puntjes zijn in dit artikel weggelaten, behalve in citaten. In 1969 werd de naam van de stichting ingekort tot Stichting JEugdkring Esscheweg-Parochie en werd 'Rooms-Katholieke' weggelaten.
- 8 Toebees, *25 jaar parochie St. Paulus/St. Antonius* 16.
- 9 Zie <http://PaulBuddeHistory.com>.
- 10 Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC), Archief H. Budde, inv.nr. 124, terugblik Herman Budde bij het tienjarig bestaan van de JEEP.
- 11 Destijds werd gesproken over verkennerij (RK) en padvinderij (neutraal). In dit artikel wordt de huidige benaming 'scouting' gebruikt.
- 12 *Het Kerkvenster*, 1-1 (september 1967).
- 13 Eind jaren zestig vindt het JEEP-bestuur het nodig om deze bijzondere organisatiestructuur enkele keren uit te leggen: *De Je.e.p. is geen zelfstandige jeugdvereniging doch een overkoepelend orgaan voor bijna alle jeugdverenigingen in de parochie, Het Kerkvenster* 1-1 (september 1967) en *De diverse 'clubs van de J.E.E.P.', zoals ze eigenlijk ten onrechte genoemd worden, werken dan ook zeer zelfstandig maar worden gecoached en gesteund waar dit nodig blijkt of gevraagd wordt. Vandaar dat de voornaamste taken van de stichting liggen op het gebied van behuizing en financiering, Het Kerkvenster* 3-2 (oktober 1969) 3.
- 14 BHIC, Archief H. Budde, inv.nr. 124, terugblik Herman Budde bij het tienjarig bestaan van de JEEP.
- 15 Jubileumuitgave van 't *Nakomertje* (1992), binnenzijde kaft.
- 16 *Het Kerkvenster* 3-5 (januari 1970).
- 17 Toebees, *25 jaar parochie St. Paulus/*